Emre Aracı

Londra'daki Osmanlı Büyükelçiliği'nden kayıp hatıralar

Londra sokaklarında yürüyüş yaptığı sırada önünden geçtiği bir binanın ruhundan gelen beklenmedik hikâyeler yazarımızı bir anda İstanbul'a, Fransa'ya ve Leman Gölü kıyısına taşıyor. 35 yıl boyunca Osmanlı'nın Londra Büyükelçisi olarak görev yapan Musurus Paşa, onun, Londra'da birinci sınıf bir konser piyanisti olarak yetişen ve daha sonra bir Romen prensi ile evlenen kızı Prenses Ralouka da, "geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer" diye anılan mazinin, aralarında sıra dışı bağlantılar bulunan karakterleri olarak beliriyor. Bir de bunlara, Prensesin çocuklarıyla arkadaşlık eden Fransız edebiyatçı Marcel Proust'un tanıklığını da eklediniz mi, ortaya, yazarımızın satırlarında can bulan, insanı şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükleyen bir ilişkiler yumağı çıkıveriyor.

"Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer"; ilkokul yıllığımın en arkasında büyük harflerle yazılmış bu kelimeler boş bir sayfanın üzerine başlık olarak atılmış ve belli ki bu tertemiz sayfaya sonradan anımsanmak üzere düşüncelerimizin not edilmesi beklenmişti. Oysa daha henüz yedi, sekiz yaşlarında olan ben bu kelimelerin ne anlama dahi geldiğini anlayamamıştım. Cihan kimdi, neydi, kime değmişti? Bir türlü işin içinden çıkamamıştım. Kafam karışmış ve en sonunda o boş sayfaya kurşun kalemle Picasso'nun ileri evreleriyle yarışacak türden estetik havada bir resim yapmanın daha faydalı olacağını düşünmüştüm. Kırk sene sonra ressam olmadığıma göre bu erken kariyer seçimim besbelli ki boşa çıkmıştı, ancak anlamasam da o kelime zincirinin çocuk belleğimde bıraktığı izler ve bir ömür boyu devamlı olarak doldurulmayı bekleyen önümdeki boş sayfalar sanki kaleme almaya başladığım her yeni makalemin başlığını oluşturuyor adeta. Meğer bugün sararmış bir halde kütüphanemin bir yerinde duran ve bir, iki kalem çiziğini barındıran o boş yıllık sayfası ömrümün felsefi şablonunu oluşturacakmış da bundan ne kadar da habersizmişim. Geçmiş zamanın tatlarını, renklerini, hislerini, kokularını aramak ve onları bir an için dahi bulduğumuzu sandığımız zaman dünyaların bizim olduğunu hissedebilmek; ancak o anlık kavrayışlarda dahi bunların esasta elde tutulmasının ne kadar güç olduğunu kabullenebilmek, ama buna rağmen bu heyecanı başka kuşaklara aktarabilmek için sanat, müzik ve kelimelerle o hisleri yine de canlı tutabilmenin yollarını aramak.

4 Şubat 1871 tarihli Vanity Fair Dergisi'nde Osmanlı Büyükelçisi Musurus Bey'in karikatürü (Emre Aracı koleksiyonu).

Eski okul yıllıklarım gibi, bu hislerle, zaman zaman eski makalelerimi de gözden geçirir ve bir baleyi yepyeni bir koreografiyle tekrar canlandırırcasına daha önce ele almış olduğum konuları taze bilgiler ve düşünceler eşliğinde, bu defa belleğimin açacağı farklı dehlizlerin içerisinden giderek kurgulamanın yollarını ararım. Yine Londra sokaklarını dolaştığım bir yaz *Kayıp Seslerin İzinde* kitabımın 267. sayfasındaki *"Kraliçe Viktorya'nın Osmanlı Sefiri ile Valsi"* başlıklı yazımın öncülüğünde Oxford Caddesi yakınlarındaki Bryanston Meydanı'nda bir zamanlar Osmanlı Büyükelçiliği'nin bulunduğu binanın önüne gidiyorum; ama bu defa yanımda iki kitap var. Bir tanesi Nick Rennison'ın kaleme aldığı *The London Blue Plaque Guide*; esasında Londra'da insanın hep yanında taşıması gereken bir başvuru kaynağı. Londra'daki tarihi binaların duvarlarında karşınıza sıklıkla çıkan ve önlerinden geçerken durup bakmayı ve okumayı hiç ihmal edemeyeceğiniz o ikonik mavi plaketlerin üzerinde adları geçen kişilerin hayatlarına ışık tutan, hangi plaketin hangi adreste bulunduğunu gösteren kıymetli bir kılavuz. Çantamdaki üçüncü baskının 209. sayfasını açıyor ve

bir akşam yemeğinde aynı kitabın kendi kütüphanesindeki bir nüshasını raftan alarak bir anda bu satırları o devrin İngilizcesiyle bana okuyan arkadaşımın ses tonunu hatırlayarak kendi kendime okuyorum: “Mustapha Reschid Pasha (1800-1858) Turkish statesman and reformer, lived here as an ambassador in 1839” (Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) Türk devlet adamı ve reformcu burada 1839 yılında büyükelçi olarak yaşadı).

Nick Rennison’un kılavuzunda kısa bir paragraf ayırdığı Tanzimat’ın mimarı Mustafa Reşid Paşa’nın adını bir Londra sokağında görmek ne kadar da beklenmedik bir olay ve bir o kadar da sevindirici. 1972 yılında, o zamanlar Türkiye’nin Londra Büyükelçisi olan Zeki Kuneralp’in girişimiyle, bu mavi plaket Londra Belediyesi tarafından binanın cephesine yerleştirilmiş. O sırada çantamdaki ikinci kitaba bakıyorum: 1920’den kalma, yeşil bordürlü gri kapağı üzerindeki lekelerin belki de bir sofrada, ya da kahve içerken okunmuş olduğunu bana hissettiren *From an Eastern Embassy Memories of London, Berlin & the East*. Kocası, Sauville Kontları ve Napolyon’un generallerinden Baron Rey’in ailesine mensup, Fransız bir soylusu olan ve yanıbaşında durduğum Osmanlı Büyükelçiliği’nde bir zamanlar müsteşar olarak görev yapan Madam Morel’in Londra, Berlin ve Doğu anıları, Bryanston Meydanı, 1 numaradaki bu tarihi binanın, artık çoktan sessizliğe gömülmüş diplomatik hayatını, o günlerin canlılığıyla yeniden gözler önüne seriyor. Kitap 1890’lı yıllarda büyükelçinin rezidansının yemek salonunda bir öğle yemeği sırasında açılıyor; o sırada Osmanlı’nın Londra Büyükelçisi ise Rüstem Paşa. Sofradaki tek hanım olan Madam Morel ile birlikte kocası Morel Bey ve her öğlen yemeğinde muhakkak Rüstem Paşa’nın

Londra’daki Bryanston Meydanı’nda eskiden Osmanlı Büyükelçiliği’nin bulunduğu bina (Fotoğraf: Emre Aracı).

Bryanston Meydanı’ndaki binanın duvarında Mustafa Reşid Paşa anısına asılan Londra Belediyesi’nin plaketi (Fotoğraf: Emre Aracı).

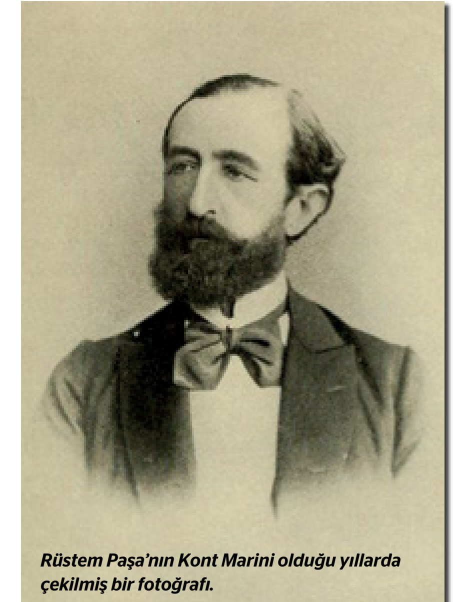
yanına oturttuğu Moreller’in küçük oğlu da masada var. Madam Morel ayrıca “rüyalar alemine dalıp gitmiş, kimbilir Türkçe’ye tercüme ettiği hangi Shakespeare eseri üzerinde düşünüyor” dediği elçiliğin birinci sekreterinden de bahsediyor. Bu kişi şüphesiz Şair-i Azam olarak edebi tarihimize geçecek olan Abdülhak Hamid [Tarhan] olmalı.

Londra’da bulunduğu süre içerisinde meşhur soprano Adelina Patti ve besteci Mascagni ile de tanışan Madam Morel’in anıları Rüstem Paşa’nın müzik zevkine değinmekte ise gecikmiyor; hatta Paşa o kadar operaya ve protokole düşkün ki bir defasında kılığını beğenmediği annesine üzerini değiştirmediği taktirde operada kendisine eşlik edemeyeceğini nezaketle bildiriyor. Rüstem Paşa ne yazık ki 1895’te görevi başındayken vefat ediyor ve Londra’da toprağa veriliyor. O günlerin gazetelerini tararken İngiliz basınında Paşa’nın vefat haberlerine ve detaylıca verilen vasiyetine de rastlıyorum. Floransa’da yaşayan yeğenine bıraktığı terekesi arasında listelenen berat, nişan ve şahsi eşyalar içerisinde bir tanesi özellikle dikkatimi çekiyor: Rüstem Paşa’nın piyanosu. Paşa belli ki çok kıymet verdiği piyanosunu da Floransa’daki yeğenine bırakıyor. Sultan II. Abdülhamid’in Londra Büyükelçisi anlaşılan piyano çalıyor. Düşünüyorum da Bryanston Meydanı, 1 numaradan kim bilir hangi bestecilerin piyano eserlerinden temalar o devir kapının önünden gelip geçenlerin kulaklarına çalınmıştı; Mozart, Beethoven, belki de Chopin, ya da Tosti şarkıları? Neden olmasın, o sırada şarkılarıyla Londra’da bir hayli revaçta olan Paolo Tosti gibi Rüstem Paşa da esasta bir İtalyan’dı; üstelik Osmanlı hizmetine girmeden önce adı Kont Chimelli di Marini olan bir İtalyan aristokrat.

Morel Bey olsun, Rüstem Paşa olsun, bu devir Osmanlı diplomatlarının köklü gayrimüslim ailelere mensup olmaları neredeyse bir tür gelenek halini almıştı; nitekim Bryanston Meydanı en görkemli yıllarını, Giritli tanınmış bir Rum aileden gelen ve 35 yıl boyunca Osmanlı’nın Londra Büyükelçisi olarak görev yapan, hatta çok sevilmesinden ötürü bir karikatürü *Vanity Fair* dergisinde “Londra’daki en enteresan diplomatik misyon” alt yazısı ile basılan ve diplomatlığının

Osmanlı Büyükelçisi Rüstem Paşa.

Londra, Berlin ve Doğu anılarını kitaplaştıran Madam Morel.

Rüstem Paşa’nın Kont Marini olduğu yıllarda çekilmiş bir fotoğrafı.

Değişmeyen Londra: Madam Morel'in anılarında Bryanston Meydanı'ndaki Osmanlı Büyükelçiliği binası.

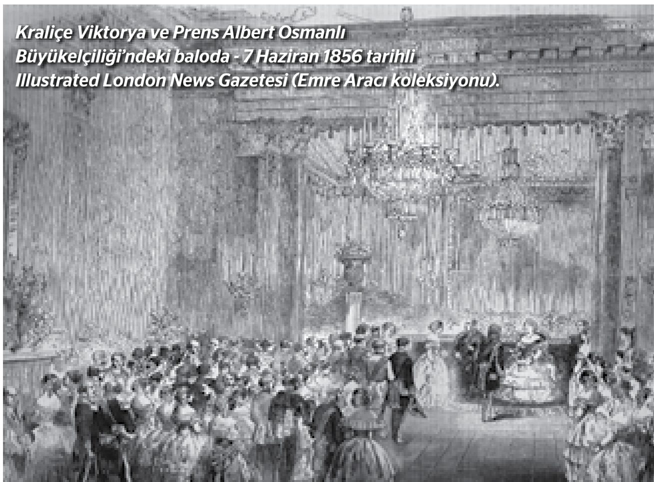

Madam Morel'in anılarında Bryanston Meydanı'ndaki Osmanlı Büyükelçiliği'nin içi.

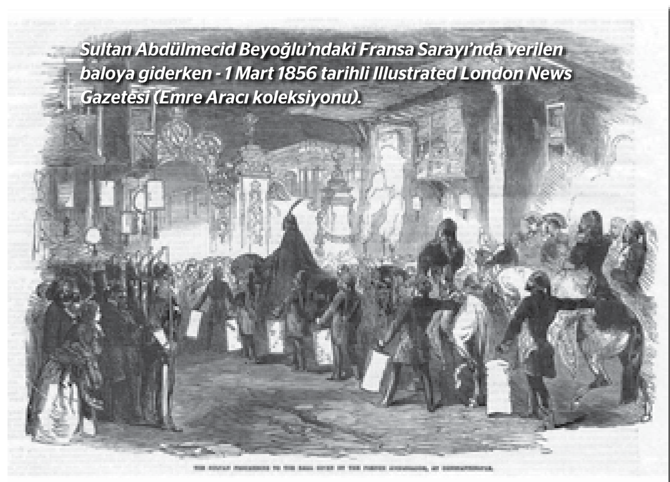
yanı sıra Dante'nin *İlahi Komedyası*'nı İtalyanca'dan Rumca'ya tercüme eden Kostaki Musurus Paşa devrinde yaşamıştı. Üstelik daha henüz "Paşa" mertebesine ulaşmadığı yıllarda Musurus Bey, Kraliçe Viktorya ve Prens Albert'a dahi Bryanston Meydanı'nda 3 Haziran 1856 akşamı verdiği bir baloda evsahipliği yapmıştı. Kırım Savaşı sonunda gelen barışı kutlamak için düzenlenen bu baloda açılış dansını Kraliçe Viktorya ve Musurus Bey yapmış ve pek çok "ilk"ler yaşanmıştı; zira Kraliçe Viktorya Fransız Büyükelçisi'nin rezidansından sonra ilk defa bir başka yabancı misyonu mevcudiyetiyle onurlandırıyor ve üstelik büyükelçiyle dans ediyordu. *Illustrated London News* gazetesi ise bu eşsiz tarihi olayı okurlarına en iyi şekilde aktarabilmek için baloyu betimleyen tam sayfa bir gravür yayımlamıştı. M. Laurent idaresindeki orkestra ise gecede sevilen pek çok kadril, polka ve valsler çalarak danslara eşlik etmişti.

Kraliçe Viktorya'yı Bryanston Meydanı'ndaki baloya getiren sebep belki de kendisinden önce Sultan Abdülmecid'in İstanbul'da Pera House olarak bilinen Beyoğlu'ndaki Büyük Britanya Büyükelçiliği'nde 31 Ocak 1856 akşamı ve ardından birkaç gün sonra 5 Şubat'ta Fransız Sarayı'nda verilen balolara katılmış olmasıyla alâkalıydı. Bir padişahın polka ve valslerin dans edildiği bir ortama adım atmış olması 21 Şubat 1856 tarihli *Stirling Observer* gazetesinin haberinde olduğu gibi yabancı basında "Eski Türkiye'nin ölümü" olarak yorumlanmıştı. Acaba aynı gazete, Sultan'ın oğlu Mehmed Murad Efendi'nin piyanosu başında kendisinin benzer türde besteler yapmakta olduğunu bilse kimbilir neler yazardı? Sultan Abdülmecid Fransız Sarayı'ndaki baloya fener alayı eşliğinde ilerlediği dar Beyoğlu sokaklarından geçerek at üstünde gelmişti. İşte bütün bunları düşünüp hayâl ederken, aldığım hiç beklenmedik bir davetiye, araştırdığım bir konuyu yine bir anda hayatımın içine çekiverdi. Geçmiş bir devrin diplomatik nezaketini geçtiğimiz 10 Temmuz akşamı aynı Fransız Sarayı'nda Başkonsolos Muriel Domenach'ın evsahipliğinde verilen bir iftar yemeğinde ve ardından fener ve kandil havasında lambalarla aydınlatılmış sarayın havuzlu o harikulâde bahçesinde gerçekleşen caz konserinde, beni o geceye davet ederek büyük büyük dedesinin geçmiş ziyaretini Londra gazetelerinde okurken, bir anda aynı ortamda, hayâlimde daha da somut bir şekilde canlandırmama vesile olan Kenize Murad'ın eşliğinde yaşamak şüphesiz çok özel bir his olmuştu.

Bu beklenmedik davetin bir başka enteresan boyutu da Başkonsolos Domenah'ın eşi Olivier Bouquet'nin bir Osmanlı tarihçisi olduğunu keşfetmem oldu; üstelik kendisi o gece herkesin huzurunda bizlere akıcı bir Türkçe'yle Tevfik Fikret'in *Ramazan Sadakası* şiirini okudu. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son Fransa Büyükelçisi Maurice Bompard'ın ikinci kuşak torunu olan Bouquet'yle olan sohbetimizde konu müzikten açılınca, büyük dedesinin Fransa'dan büyükelçilik sarayına getirttiği piyanoyu bugün kendi çocuklarının çaldığını söylüyor. Bu anlamlı bağlantılar yeni bağlantılara da vesile olmakta gecikmiyor ve inanılmaz bir şekilde beni Londra'nın Bryanston Meydanı'na geri götürüyor. Meğer Olivier Bouquet, Musurus Paşa ve ailesi hakkında kapsamlı araştırmalar yapmış ve bulgularını Zeki Kuneralp'in oğlu Sinan Kuneralp ile birlikte çok az bir süre önce yayımladıkları *Les Musurus* adlı kaynak kitapta toplamış. Kitabın kapağında ise kapısında durduğum Bryanston Meydanı, 1 numara var; Madam Morel'in kitabında ilk defa karşıma çıkan o eski sepia fotoğraf.

Marcel Proust'a kadar uzanan inanılmaz bağlantılar içerisinde Olivier Bouquet'den o akşam aldığım ipuçlarıyla birlikte gelen ilhamın

Kraliçe Viktorya ve Prens Albert Osmanlı Büyükelçiliği'ndeki baloda - 7 Haziran 1856 tarihli Illustrated London News Gazetesi (Emre Aracı koleksiyonu).

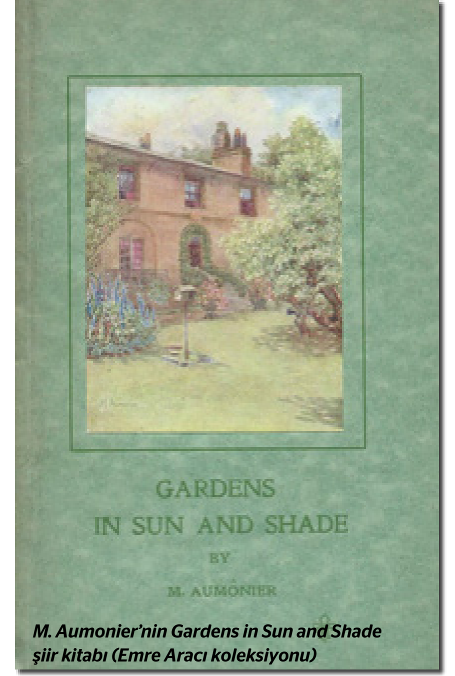

Sultan Abdülmecid Beyoğlu'ndaki Fransa Sarayı'nda verilen baloya giderken - 1 Mart 1856 tarihli Illustrated London News Gazetesi (Emre Aracı koleksiyonu).

Brancovan Prensesi'nin kızı şair Kontes Anna de Noailles (Emre Aracı koleksiyonu).

Edouard Schütt'ün Musurus Paşa'nın kızı Brancovan Prensesi'ne ithaf ettiği Op. 30 Miniatures albümünün kapağı.

M. Aumonier'nin Gardens in Sun and Shade şiir kitabı (Emre Aracı koleksiyonu)

ardından yaptığım kısa araştırmalar bana Bryanston Meydanı'ndaki büyükelçilik rezidansımızdan bir zamanlar müziğin esasında hiç eksik olmadığını gösteriyor; zira Musurus Paşa'nın kızı Ralouka (Rachel) Musurus, meğer Londra'da birinci sınıf bir konser piyanisti olarak yetişmiş. Romanya prenslerinden Grégoire Bassaraba de Brancovan ile evlenen Ralouka Musurus, Brancovan Prensesi ünvanıyla Paris'teki evinde düzenlediği müzikli salon toplantılarında Enescu'dan Paderewski'ye kadar pek çok müzisyene kucak açmış, onlara hamilik yapmış ve kendisine besteler ithaf edilmiş. Piyano için transkripsyonlarını yaptığı Johann Strauss valslerini çocukluğumda pek çok defalar çaldığım Edouard Schütt, örneğin, ona Op. 30 *Miniatures* albümünü ithaf etmiş.

Dahası, onu yakından tanıyan Marcel Proust kendisini "nezaketin ruhuna hakim ve yüksek bir ahlak duygusuna sahip" olmakla birlikte, aynı zamanda "oldukça endişeli bir yapıda ve şarklı bir savurganlık sergileyen" bir hanım olarak tanımlamış ve *Kayıp Zamanın İzinde* romanında, kimilerine göre, "Marquise de Cambremer" karakteri olarak betimlemiş. Brancovan Prensesi'nin, kocasının vefatından sonra da yazlarını geçirmeğe devam ettiği ve Proust'un da pek çok defa ziyaret etme fırsatını bulduğu Leman Gölü kıyısında, Évian yakınlarındaki Amphion'da bulunan evi Bassaraba Şatosu ve bahçeleri de epik eserinin satırları arasında kurguladığı mekân tasvirlerinde ve bilhassa Cambremerler'in Balbec'teki evi Féternes'i betimlerken ona birinci elden model oluşturmuş; Proust romanında "genellikle Akdeniz kadar sakin ve mavi denize gözün alabildiği kadar uzanan incir ve palmiye ağaçlarının, güllerin büyüdüğü açık alan" satırlarını yazarken şüphesiz burada geçirdiği yazları, her zamanki gözlem gücüyle, düşünmüş.

Bir ömür boyu edebiyatında kayıp zamanı arayan Proust'un Osmanlı'nın Londra Büyükelçisi Musurus Paşa'nın piyanist kızı Brancovan Prensesi ile tanışmasındaki en büyük etken ise prensesin çocukları ile arkadaşlık kurmasından ötürü olmuş ki bunlar arasında Fransız edebi tarihine girecek olan şair Kontes Anna de Noailles şüphesiz çok özel bir yere sahip. Noailles *Le livre de ma vie* başlıklı otobiyografisinde annesinin güzelliğinden ve müziğe karşı olan kabiliyetinden bahsederken onun Beethoven, Mozart ve Chopin'e olan hayranlığını dile getirmekten de geri kalmaz. Londra sokaklarında bir yürüyüş sırasında durarak baktığım bir binanın ruhundan gelen bu beklenmedik hikâyeler işte beni böylesine bir anda İstanbul'a, Fransa'ya ve Leman Gölü kıyısına taşımış, Proust'a ilham veren bir karakteri hiç umulmadık bir adreste tanımamı sağlamıştı.

Belki de bu yazımı, çocukluğunda Arnavutköy'e gelen ve şair olma arzusunu İstanbul'da ilk defa hisseden Noailles'in *Constantinople* şiiri ile bitirmeliydim, ama sanki giriş paragrafımdaki başlığıma cevaben karşıma çıkmışçasına eski bir kitapçıda tesadüfen bulduğum, kapağında Keats'in Londra'daki evinin bahçesinin betimlendiği ve nedense hiç ziyaret etmediğim Amphion'daki o bahçeyi bana düşündüren, M. Aumonier'nin kaleme aldığı *Gardens In Sun and Shade* [Güneşli ve Gölgeli Bahçeler] başlıklı küçük şiir kitabının sonuna yerleştirilmiş olan şu mısralarla noktalamak istiyorum:

"Mourn not the past / To-day is with thee still / To make or mar the future / At thy will" [Geçmişe ağıt yakma / Bugün hâlâ seninle / Geleceği yakalamak, ya da yıkmak / Senin elinde].

Amphion'daki Bassaraba Şatosu (Emre Aracı koleksiyonu).